

NAJNOVIJE RUSKO IZDANJE DJELA JURJA KRIŽANIĆA

(Тверская рукопись Юрия Крижанича.

Составители: И. Г. Воробьева, В. М. Воробьев.
Тверь, 2008. – 128 стр.)

Jevgenij Paščenko

(Odsjek za istočnu slavistiku, Filozofski fakultet – Zagreb)

Tijekom boravka u Ruskom carstvu Juraj Križanić je napisao, između drugih djela dva gramatička rada koja su izražavala njegov pogled na stanje jezika kod Slavena. I jedno i drugo su, između ostalog, izrađeni kao osporavanje određenih stavova gramatike crkvenoslavenskog jezika ukrajinskog jezikoslovca 17. stoljeća Meletija Smotryč'kog. Smatrajući da je taj autor nepotrebno unosio grčku terminologiju u sakralni jezik, hrvatski jezikoslovac je predlagao svoju viziju "čistoće" jezika kod Slavena. Bez obzira na kontradiktornost njegovih uvjerenja, Križanić je – zahvaljujući tim radovima – zaslužen priznat jednim od prvih komparatista slavenskih jezika. Posebice veliku pozornost Križanić je privlačio tijekom 19. stoljeća kod ruskih filologa kao i u slavistici narednih razdoblja. Mada su putovi prema Moskvi njegovih djela stvaranih u sibirskom progonstvu slabo poznati, ona su ipak nailazila na čitatelje.

Jezikoslovna Križanićeva razmišljanja bila su izazvana i općim kulturnim i znanstvenim težnjama baroknog doba kojemu je on pripadao kao

izrazit primjer hrvatskog baroknog čovjeka. Njegove su slavenske ideje predstavljale jedan od najjačih izraza hrvatskoga baroknog slavizma u kojem su pitanja jezika bila posebice aktualna. Nastavljajući hrvatske jezikoslovne tendencije u poimanju “čistoće” nacionalnog jezika, neophodnosti njegovog čišćenja od tuđica, u čemu je imao i prethodnike i suvremenike, Križanić je svojom snažnom stvaralačkom individualnošću izgradio viziju nekog “izvornog” slavenskog jezika čiju je osnovicu nalazio u crkvenoslavenskom. Na drugome mjestu prema kriterijima izvornosti je postavljao jezik svoga zavičaja. Budući da je smatrao da bi Slaveni morali predstavljati neko zajedništvo slobodnih naroda, središte je vidio u Moskvi s njezinim carem. Ne bez utjecaja ukrajinskih unijata s kojima se upoznao početkom 1640-ih u Rimu, vjerovao je da bi moskovski car mogao prihvatiti crkvenu uniju s Rimom. Ako su Ukrajinci u tome vidjeli mogućnost smirivanja poljskih osvajača, prilično netolerantnih prema ukrajinskim shizmatima, za Križanića takav crkveni savez imao je također politički značaj. To bi vodilo prema svojevrsnoj *europskoj kršćanskoj uniji*, vrlo značajnoj političkoj brani pred osmanskim osvajačima koji su već stajali na granicama njegove Hrvatske. Slavensko zajedništvo on je zamišljao kao ravnopravno partnerstvo europskih naroda i država. Na takav način, govoriti o Križanićevu nekom panslavizmu ili panrusizmu – kako su to tvrdili velikoruski rodoljubi od 19. st. a ponegdje tvrde i u 21. stoljeću – ravno je nepoznavanju posebnosti doba i originalnosti Križanićeve ideje – i pokraj velike literature koju pokriva pojam križanićologije.

Jedan od pristupa moskovskome dvoru koji je idealizirao Križanić je vidio u ponudi svojih usluga kao jezikoslovac. Osim što je bio blistavi barokni poligister, Križanić je naobrazbom i težnjama bio srodan onim predstavnicima tadašnje intelektualne elite u istočnoslavenskim zemljama koji su bili zaokupljeni jezikoslovljem i drugim strukama tadašnje kulture. To su bili najprije Ukrajinci i Bjelorusi čije je intelektualno središte bio Kijev s čuvenom Kyjivo-Mogyljans'kom akademijom koja je razvijala program naobrazbe na razini tadašnjih europskih akademija. Oni su se u to doba nazivali Ruteni dok su se oni s moskovskih zemalja zvali Moskoviti. Upravo kao Rutene, odnosno Ruse upoznao je Križanić u Rimu Ukrajince i Bjeloruse, zatim u zapadnoukrajinskim zemljama, potom u Smoljensku, gdje se uvjerio na vlastitij sudbini (prebivanje pod skoro despotskom kontrolom Parčevskog u Smoljensku) u vrlo rigorozne stavove predstavnika poljske crkve. Sve to jačalo je njegovo razočaranje u Poljsku kao moćnu slavensku državu iste vjere sposobne zastupati slavenstvo. Takva uvjerenja su bila karakteristična

za hrvatski slavizam prethodnoga razdoblja (Gundulićev *Osman*). Križanićeve osobne spoznaje poticale su na nužnost dolaska do moskovskoga cara i neophodnost izlaganja vlastitih ideja o slavenskome prosperitetu u cijelom kompleksu kao i na konstrukcije čiji je bitan čimbenik bio i jezik.

Doživljavajući jezik onih Rutena/Rusa kojih je već upoznao ranije kao u značajnoj mjeri deformiran/pokvaren nepotrebnim intervencijama, posebice poljskim – također opterećenim tuđicama, opsjednut nužnošću slavenskoga konsolidiranja, Križanić se kritično postavljao prema nacionalnim jezičnim osobitostima Rutena, odnosno prema jeziku kojim su govorili *Bjelorusci*. Njega je zbnjivala ta srodnost i različitost u jezicima ovih Rutena/Rusa bliskih Poljacima, te ih je pozivao na jedinstvo s moskovskim carstvom. Našao se kod istočnih Slavena u doba dinamičnoga razvoja stilske diferencijacije njihovih jezika, razvijanja nacionalnih osobitosti gdje se pojam *rus'ka mova* uglavnom odnosio na ukrajinski jezik. Što se tiče Moskovijske, u njoj su se tada uglavnom samo na visokoj službenoj razini koristili pojmovi kao *car vseja Rusi*, *Velike Rusi*. Pošto je Križanić zastupao ideju nužnosti solidariziranja svih ovih *Rusa*, smatrao je nužnim uputiti na jezične pogreške, odnosno na uzore. Kad je izlagao u svojim gramatičkim radovima viziju “izvornog” slavenskog jezika, bio je u istoj mjeri kritičan prema različitim primjerima u jeziku i tadašnjih Rutena i Moskovita, a isto toliko i tolerantan prema određenim primjerima ukrajinizama koje on obilno koristi u svojim tekstovima; o tome Jevgenij Paščenko, *Ukrajinski element u gramatičkim radovima Jurja Križanića* (“*Fluminensia*”, Rijeka, 2007, br. 2, str. 25–48). Govoriti da je Križanić na prvo mjesto stavio upravo tadašnji ruski jezik, odnosno jezik Moskovske Rus' kao osnovicu jezika svih Slavena, blisko je namjeri da se osuvremene određene težnje Križanića, tj. tumačiti ga kao glasnogovornika onih težnji u Rusiji kojima zapravo pripadaju Križanićevi. Između Križanićeve smrti i njegovog otkrića s početka 19. stoljeća, a potom i tumačenja u filologiji stoji skoro stoljeće i pol, tj. stoje posve različite epohe. Nespremnost opaziti taj vremenski razmak, uključujući i nepostojanje u Križanićevo doba naziva Rusija u smislu *Rossijska imperija*, *Rossija* jedna je od crta mnogih ruskih tumača života i djela Jurja Križanića.

U težnji da posveti svoja znanja moskovskom carstvu, Križanić nije bio posve originalan, osim možda u tome što je bio katolik, iako nije težio u Moskvi afirmirati svoju konfesionalnu pripadnost. Upoznavši se s ukrajinskim polemičarima kroz tadašnji bestseller *Kirilovu knjigu* (1644), hrvatski gost je osjetio tenzije između tamošnjih pravoslavaca i katolika. Međutim, ukrajinski profesori, pitomci Kyjivo-Mogyljans'ke akademije, slobodno su

komunicirali s katoličkom kulturom čime su se razlikovali od tadašnje moskovske ortodoksije. Njihovo upoznavanje zapadne kulture bilo je neizbježni dio nastanka ukrajinskoga baroka. Pravoslavni Ukrajinci bili su skoro jedini predstavnici istočne vjere koji su zajedno s bjeloruskom kulturom, povezanom s Ukrajinom, nisu zazirali od katoličanstva ne smatrajući to “izdajom pravoslavlja”. Upravo su ti intelektualci išli na sjeverni istok, u Moskoviju, gdje su sudjelovali u postupnom moderniziranju moskovske ortodoksije a što je potrajalo i u doba Križanića i u narednom 18. stoljeću. Upravo su ti Ruteni, Bjelorusci – kako su ih tada nazivali – mogli poslužiti kao uzor Križaniću prigodom njegovog prvog dolaska u Moskvu 1647. godine. Oni su mogli biti i njegovi čitatelji kada je pisao u tome carstvu svoja djela, mogao ih je slati iz Sibira u Moskvu ili ostaviti prigodom konačnog napuštanja te zemlje koja je zapravo ponizila velikog hrvatskog rodoljuba i iskrenog simpatizera ruske zemlje. Križanić je stvorio sebi spomenik velikoga poštenja i plemenitosti, ali i prijekora tome društvu što je izrazio u djelu *Polityčny dumy* (u nazivu kao da se osluškuje ukrajinski model) koje su izdavači radije naslovlili *Politika*. Upravo u knjižnici obrazovanoga Ukrajinca koji se već u 18. stoljeću uključio u reforme cara Petra Prvoga, dakle, kod Ukrajinca u službi Rusiji, našao se rukopis Križanićeve komparativne gramatike koja je u Rusiji dobila naziv *Tverskaja rukopis’*.

Tver’ (1931–1990. Kalinin) je starinski grad Ruske Federacije, na obali Volge i ušću rijeke Tverce, udaljen 167 km od Moskve. Upravo ovdje je u knjižnici Tverskog duhovnog sjemeništa profesor povijesti Vladimir Kolosov pronašao “nekoliko povezanih svezaka papira koji se od trošnosti počeo raspadati”. Ćirilичni rukopis započinje riječima *Обясньене виводно о писмѣ Словѣнском*. Na prvoj stranici drugom rukom je dopisano na ruskom *Gramatika drevnjaja russkaja* i latinskom *Et catherdali Bibliotheca Episcoli Tferensis*. Pronalazak rukopisa se podudarao s jednim od valova oduševljenja Križanićem od strane mladih ruskih filologa. Kolosov je usporedio rukopis teksta s drugima već poznatim Križanićevim djelima i došao do zaključka da rad pripada upravo njemu. O tome je priopćio 1888. na sjednici Tvreskog znanstvenog arhivskog odbora. Taj referat Kolosova ubrzo je bio objavljen u službenom časopisu ruskoga ministarstva znanosti, o rukopisu su saznali ruski filolozi, posebice A. Šahmatov koji je već radio na Križanićevoj akcentuaciji. Društvo povijesti i starina Rosijskih pri Moskovskom sveučilištu dalo je 1889. ideju za izdanja sabranih djela Jurja Križanića, o čemu je bio konzultiran i Vatroslav Jagić, tada profesor u Beču. U sabrana djela morao je biti uključen i ponovno otkriveni Križanićev rukopis, a rad

na njemu bio je povjeren Kolosovu. (I. G. Vorobjeva. *Jurij Križanić i jego "Objasnenije svodnoe o pis'me slavjanskom"*, str. 13).

Postavljajući pitanje kako je Križanićev rukopis dospio u Tver', istraživač je pretpostavio da ga je najvjerojatnije nabavio početkom 18. stoljeća tverski arhiepiskop Feofilakt, na što upućuje i latinski napis da je djelo iz knjižnice episkopa tverskog. Prema duhovnoj poruci vladike njegova je knjižnica od 1743. zaviještana Tverskom duhovnom sjemeništu. S tom osobom, vladikom tverskim, povezan je jedan od značajnih detalja koji je uglavnom promakao istraživačima. Feofilakt, odnosno Fedor Lopatyns'kyj, bio je rodom Ukrajinac, rođen oko 1680. u zapadnoukrajinskoj regiji Volynj. Njegova karijera je bila karakteristična za ukrajinsku baroknu elitu: studirao je u Kyjivo-Mogyljans'koj akademiji, nastavio školovanje na zapadu što je bilo normom boljih predstavnika akademije. Osim boravka u Poljskoj, u Njemačkoj je završio puni program nastave u rimskom kolegiju Sv. Atanasija gdje su u svoje vrijeme sazrijevale slavenske ideje Jurja Križanića. Vrativši se u domovinu, Lopatyns'kyj je predavao u Kijevskoj akademiji gdje je bio jedan od 1482 istaknutih djelatnika u njenoj povijesti. Iz te akademije izašlo je 14 ukrajinskih getjmana, niz je duhovnih lica bio proglašen za svece, mnogi su postali istaknuti predstavnici ukrajinskog baroka. Lopatyns'kyj je bio jedan od rektora u Moskvi stvorene visokoškolske ustanove po uzoru na kijevsku. Međutim, od početka 18. stoljeća, u uvjetima postupnog likvidiranja ukrajinske političke i intelektualne neovisnosti, ta akademija je postala ciljani objekt denacionalizacijske politike cara Petra Prvog. Ostvarujući svoje reforme usprkos moskovskoj ortodoksiji, on se naslanjao na obrazovane Ukrajince čime se vršilo i trajno isisavanje umova iz Ukrajine, i to će postati normom velikoruske politike.

Lopatyns'kyj je pozvan u Moskvu u čemu nije bio jedini. Nadahnuti i Križaniću poznatim težnjama da služe caru uzdajući se u njegov humanizam, Ukrajinci su bili pozivani na vodeća mjesta u duhovnom i intelektualnome životu, posebice od kraja 17. do početka 18. stoljeća. Prema svojim uvjerenjima Lopatyns'kyj je zastupao ideju pomirenja kršćanskih crkava i tolerantnoga stava prema katoličanstvu što je bilo izričitom osobinom ukrajinskog baroka i što je glede autora "kijevskih knjiga" opazio još Juraj Križanić dajući ukrajinskim piscima visoke ocjene. Lopatynskyj je bio protiv etatiziranja crkve u Petrovim reformama, njemu je više imponirao status crkve kao u katoličanstvu, s izričitom slobodom glede državnog aparata. To ga je dovelo u sukob s vodećim vrhom u okružju cara Petra. Uz intrige protestantskoga lobija on je bio osuđen, lišen crkvenoga zvanja, zatvoren u petro-

pavlovsku tvrđavu i – mada kasnije oslobođen – uništen paralizom ubrzo je 1740. umro. Sloboda mišljenja i stvaralački pristup karakteristični za Križanića bili su bliski i obrazovanim Ukrajincima, inače njegovim čitateljima, što i potvrđuje sudbina Lopatyns'kog. Dokaz je to da su Križanićeve djela išla od ruke do ruke, izazivala pozornost, imala svoju publiku, posebice kod Ukrajinaca – tim prije što se u tekstu Križanićeve gramatike višekratno spominje ime ukrajinskog jezikoslovca Meletija Smotryc'kyja.

Pretpostavljajući da je dotični rukopis dospio u Tver' preko Lopatyns'kog, V. Kolosov se postavio prema djelu Križanića s velikom simpatijom, nazivajući autora *znamenitim slavenskim znanstvenikom*, ali, i u duhu tadašnjega ruskoga slavenofilstva, *ocem suvremenog panslavizma*. Treba reći da je u isto vrijeme profesor Moskovskog sveučilišta N. Popov 1889. upozoravao na jednostranost takvog sagledavanja Križanića kao glasnogovornika panslavizma, upućivao je na pripadnost Križanića upravo njegovom dobu, na njegov kritički stav prema nizu pojava u tadašnjoj Moskovskoj državi. Kolosov je konstatirao da Križanić nije mogao imati svog čitatelja “osim tada u Moskvi prebivajućih nekoliko naobraženih Bjelorusa i Malorusa... Tko je mogao pomoći njemu u njegovim začetničkim radovima u zemlji duboko potonuloj u neznanjima?” Križanić je nailazio na interes tek kasnije, posebice tijekom 19. stoljeća.

Uza sve napore ruskih filologa pri Moskovskom sveučilištu da se izdaju Križanićeve sabrana djela, taj projekt nije bio okončan. Ali je Kolosov pripremio prvo izdanje *Objašnjenja* koje je objavljeno 1891. u Moskvi. To izdanje je odavno postalo bibliografskim unikatom i zato je bilo malo poznato ruskoj filološkoj javnosti. Djelo je doživjelo svoj dolazak u autorovu domovinu zahvaljujući fototipskom izdanju koje je 1983. priredio Josip Ham kao prvu knjigu *Sabranih djela Jurja Križanića* objavljenih u Zagrebu prigodom obilježavanja 300. obljetnice Križanićeve smrti.

Međutim, to hrvatsko izdanje bilo je malo poznato u Rusiji. Rukopis djela je ponovno objavljen u Rusiji tek 2008. Zasluga za taj poduhvat pripada suvremenoj ruskoj slavistici, doktorici povijesnih znanosti Irini Gennadijevni Vorobjovoj. Danas profesorica katedre za opću povijest, pročelnica slavistike Tverskog državnog sveučilišta, profesorica katedre za teoriju i povijest kulture filijale Državne akademije slavenske kulture u gradu Tver', počasna doktorica Tverskog državnog sveučilišta, Irina Vorobjeva je počela svoju slavističku djelatnost kao kroatistica. Poznata je kao istraživač kulturne povijesti dalmatinskih gradova u vezama s Mletačkom republikom. U popisu njenih

radova su istraživanja o kulturi Dalmacije, ali i iz povijesti ruske slavistike što je objedinjeno i u knjizi *Slavjano-rossika* (2008).

Knjiga *Tverskaja rukopis' Jurjija Križanića* predstavlja rezultat rada Vorobjeve na povijesti ruske slavistike, posebice u povijesno-kulturnom kontekstu grada Tver'. To je novi korak u ruskoj znanstvenoj križanićani.

Izdanje uključuje uvod priređivačice Vorobjove, fototipsku kopiju u boji rukopisa, prijevod teksta Križanića na ruski s kratkim komentarom prijevoda i popisom terminologije, a također tekst suvremene moskovske medijevistice N. N. Zapoljske s tumačenjem djela kao grafičko-ortografičkog Križanićeva eksperimenta. Ne manji interes pobuđuje i komentar V. I. Kolosova *Ponovno otkriveno djelo Jurja Križanića*. Važnost teksta Irine Vorobjeve je i u tome što je pružila sažeti uvid u glavne etape proučavanja Jurja Križanića u ruskoj slavistici s posebnim osvrtom na djelatnost Kolosova glede spomenutog rukopisa. Objavljeni prijevod na ruski jezik uvodi Križanićev tekst u znanstveno-nastavni kontekst. Poseban interes predstavlja usporedba hrvatskog i ruskog prijevoda tog djela kao i znanstvena interpretacija. Ovo pruža i analiza N. Zapoljske *Objasnjenje vivodno o pisme Sloven-skom: grafičko-ortografska vještina Križanića*. Polazeći od spoznaje o kulturno-jezičnim dominantama 17. stoljeća, autorica rekonstruirala lingvističku refleksiju Križanića predočavajući njenu konceptualnu usmjerenost i uspo-ređujući zadatke "reformiranja" pisma i jezika. Naglašava se Križanićevo uvjerenje o nužnosti prosvjetiteljske djelatnosti u Rusiji. Međutim, tvrdnja da je takva želja i spremnost naišla na "državnu podršku" djeluje zbunjujuće s obzirom na poznato trajno neprihvatanje Križanića u moskovskoj administraciji sve do protjerivanja sumnjivog stranca u Sibir. Također zahtijeva detaljnije analize sadržaj Križanićeva poimanja "ruskog jezika" u koji je on uključivao sve što je smatrao "izvornim", odnosno ne samo jezik tadašnje Moskove; konkretnim poredbama s određenim stavovima gramatike Smotryc'kog u radu su prikazane Križanićeve jezične korekcije. Istražiteljica dolazi do zaključka da je Križanić realno pogodovao jezičnome susretu dvaju kulturnih krugova – *Slavia Orthodoxa* i *Slavia Latina*. Zahvaljujući takvome susretu, Križanić je pogledom izvana uspijevao sagledati ono što je ponekad bilo teško sagledati iznutra, zaključuje N. Zapoljskaja.

Međutim, i u ovome slučaju treba naglasiti značaj stvaralačke individualnosti hrvatskoga pisca koji je u viđeno unosio vlastiti pristup. To se izrazilo i u njegovu jeziku koji je zbunjivao istraživače u definiranju: od "općeslavenskog" do "staroruskog" a što je očito bilo problematično i za

prevoditelje ovoga rada na ruski – s kojeg jezika?! Naziv *staroruski* samo je jedna od varijanti u definiranju onoga što bi se zvalo u neku ruku kao *Lingua Crizanica*. U tom jeziku upravo je jedan od izraza stvaralačke individualnosti kojom je obilježen Križanićev put i djelo, a koji i danas privlače pozornost znanstvenih krugova.

Osim nekih manjih netočnosti koje su naslijeđene iz filologije ranijeg razdoblja (rijeka *Vuna* ili *Volna*, kako su ju nazivali ruski autori obilježavajući Križanićev zavičaj, zapravo je *Una*), potom nekih omaški (hrvatskim Don Kihotom prvotno je Križanića nazivao ne Josip Ham, već Miroslav Krleža) te dvojbениh akcenata karakterističnih za suvremeno stanje u rusko-me društvu gdje se Križanić doživljava kao izričit simpatizer Rusije, valja pozdraviti ovo najnovije Križanićevo izdanje, jer se radi o još jednom doprinosu proučavanju stvaralaštva ovoga hrvatskog slavista. Zahvaljujući poduhvatu I. G. Vorobjeve te V. M. Vorobjovu, značajno jezikoslovno djelo Jurja Križanića iznova je aktualizirano i uključeno u povijesno-kulturni optičaj ruske slavistike.